

הרב זלמן נחמיה גולדברג
ירושלים

רופא שעוסק בגוסס אם מותר לעזבו כדי לטפל בחולה אחר

יש לדון ברופא שעוסק בהצלת חולה שאין לו אלא חיי שעה אם מותר לעזוב הטיפול עמו כדי להציל חולה אחר שיכול להתרפאות לחיים תקינים ובריאים. תחילה נברר דאפשר שיש לאסור משום עוסק במצוה פטור ממצוה אחרת וכאן שעוסקין בהצלת חיי האשה ממילא פטורים מלהציל אז איש אחר ואף שעוסק במצוה רק פטור ממצוה אבל אין איסור לעשות מצוה אחרת מ"מ משום איסור של אין מעבירין על המצות לכאורה אסור ג"כ וכדאיתא ביומא דף ע' בהא דתנן שם סח ב במשנה הרואה כה"ג כשהוא קורא אינו רואה פר' ושעיר הנשרפים ולא שאינו רשאי אלא שהיתה דרך רחוקה, ע"כ. ובגמ' הקשו פשיטא מהו דתימא כדריש לקיש דאמר ריש לקיש אין מעבירין על המצות ומאי מצוה ברוב עם הדרת מלך קמ"ל. וברש"י ד"ה קמ"ל דלאו מעבר הוא מאחר שאינו עוסק בה עכ"ל. הרי שבמקום שעוסק במצוה איסורי נמי איתא לעזוב המצוה וללכת לעסוק במצוה אחרת ובעוסק במצוה אין הבדל בין עוסק במצוה חמורה לעוסק במצוה קלה וא"כ נאסור כאן. אכן נראה לומר שלגבי הצלה אין הפטור של עוסק במצוה פטור ממצות הצלה מתרי טעמים חדא שעוסק במצוה אינו אלא פטור מקיום מצוה אחרת אבל אינו מתיר לעבור איסורים ודבר זה פשוט וא"כ הצלת נפשות אינו מצות עשה שנאמר בה כיון שעוסק במצוה אחרת פטור ממנה אלא היא איסור לאו שלא תעמוד על דם רעך ואף שהלאו הוה אינו בקום ועשה אלא בשב ואל תעשה מ"מ נראה שגם עבירות בשב ואל תעשה לא הותרו בזמן שעוסק במצוה אחרת שלימוד הגמ' שעוסק במצוה פטור מהמצוה הוא מפסוק ובלכתך בדרך בלכת דידך פרט להולך לדבר מצוה שפטור מלקרות ק"ש א"כ אין לנו אלא שנפטר ממצוה אבל שיהי' מותר מלעבור עבירה אפילו בשב ואל תעשה לא נשמע מפסוק זה. ואין להקשות א"כ איך השבת אבדה פוטרת מלתת פרוטה לעני כדאיתא בב"ק נט והיינו פרוטה דר' יוסף והרי המעלים עין מהצדקה עובר בלאו דלא תקפוץ יש לומר שצדקה עיקר חיובו הוא בעשה אלא שהחמירה תורה גם באיסור לאו כשאינו מקיים העשה משא"כ לאו דלא תעמוד על דם רעך שאינו לאלים העשה שהרי אין שם אלא לאו ולכן לא שייך שעוסק במצוה יפטור אותו.

ומקור לסברא זו יש להביא מדברי הרמב"ן קידושין דף לד ע"א שכתב ליישב קושית התוס' שהקשו על הגמרא שם שאומרת שנשים חייבות במעקה ובהשבת אבדה שהם מצות עשה שאין הזמן גרמא ונשים חייבות. והקשו תוס' וכתב

תיפוק לי' שהחייב בהשבת אבדה ובמעקה משום הלאו שבהם לא תשים דמים בביתך ולא תוכל להתעלם. ותירץ על זה הרמב"ן וז"ל: ול"נ שעיקר מצוות עשה שאין לאו שבו אלא שיקיים העשה דכתב רחמנא ועשית מעקה והדר לא תשים דמים בביתך כלומר לא תעכב שלא תעשה מצוה זו ולא שאין בו מעשה אחר אלא קיום עשה שבו ואלו היו נשים פטורות מעשה היו פטורות אף מלאו שאין הלאו אלא קיים העשה אבל בשאר מצות שיש בהם עשה ולא חייבות בשניהם כדאמרינן בשבת דף כד שבתון עשה ולא אתי עשה ודחי עשה ולא תעשה ואיש ואשה שווין בו, עכ"ל. והכי נמי נאמר אנן אם עוסק במצוה פטור ממצות עשה של צדקה וממילא אין גם לאו שלא בא הלאו שלא תקפוץ אלא שיקיים העשה ומה"ט נמי העוסק במצוה פטור מהשבת אבדה אף שיש שם לאו שלא תוכל להתעלם וכן פטור מעשיית מעקה. אמנם אכתי יש להקשות שכפי הנראה מתוס' והר"ן שלא תירצו כתירוצו של הרמב"ן משמע שלא ס"ל הכי שהלאו בא לחזק העשה וא"כ נוכיח מזה שגם לאו נפטר כשעוסק במצוה. אכן אפילו נאמר כך נראה שהיינו דוקא לאו בשב ואל תעשה שעבירה בקום ועשה בודאי אסור לעבור כשעוסק במצוה וראיה לדבר מאונן שאסור לו לעבור עבירות אף שפטור מכל המצות וכמבואר ביור"ד סימן שמא בפ"ת שם סק"ז בשם הח"צ שמצוות לא תעשה חייב כשאר כל אדם וטעמא דאונן שפטור מן המצות כתב רש"י ברכות ריש פרק מי שמתו לפי שטרוד במחשבת קבורתו והוה דומיא דחתן שפטור משום טרדא דמצוה ובע"כ נחלק בין עבירה של שב ואל תעשה לעבירה בקום ועשה. ועוד יש להוכיח כך שאפילו לסברת הרמב"ן שלא תעשה של אבדה ומעקה לא נאמר אלא בזמן שישנו לעשה מ"מ בצדקה נראה שהלאו איתא גם במקום שאין העשה לפי מה שכתבו התוס' בכתובות דף מט ע"ב ד"ה אכפיה שהקשו איך כופים על הצדקה הא כל מצות עשה שמתן שכרה בצידה אין ב"ד של מטה כופין עליה. ותירצו בתירוצם האחרון וז"ל: ועוד דבצדקה איכא תרתי לאוי לא תאמץ ולא תקפוץ עכ"ל. ובהפלאה כתב לפרש את דברי התוס' אלו שהיינו מכיון שיש לאו כופין על הצדקה שלא יעבור בלאו ועל איסור לאו לא נאמר האי שבמתן שכרה בצדה אין כופין ומ"מ היינו דוקא כשיש ב' לאוין אבל בלאו אחד אמרינן שהעשה לנתוקי לאו קא אתי. והנראה בדבריו שאילו היה רק לאו אחד אפשר לפרש על דרך סברת הרמב"ן שהלאו אינו אלא במקום שיש עשה ומכיון שעל העשה אין כופים תו גם על הלאו אין כופין אבל כשיש ב' לאוין הלאו השני הוא לאו בפני עצמו ולכן כופין עליו. והשתא נראה שגם לסברת הרמב"ן בצדקה יש איסור לאו מיוחד ואינו תלוי בעשה וא"כ איך נפטר מפרוטה דרב יוסף ע"כ שכל לאו שאין בו מעשה נמי נפטר כשעוסק בעשה. אמנם לפי"ז קשה משנה פסחים דף מט ההולך לשחוט פסחו ולמול את בנו ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער ואם לאו מבטלו בלבד, ע"כ. וקשה אף אם יכול לחזור ולבטל נמי לא יחזור שעוסק במצוה ואפילו הולך בדרך מצוה פטור ממצוה אחרת וא"כ כשהולך למול בנו הרי הוא עוסק בדרך מצוה ויפטר מלקיים מצות תשבתו אכן אם נאמר כדרך הראשון שבמקום

שעובר בלאו אפילו בשב ואל תעשה אין עוסק במצוה פוטרו ניהא לא מבעי לדעת הגוב"י קמא האו"ח שמוכיח שדעת הרמב"ם שעוברים בלאו דבל יראה גם בערב פסח משעה ששית א"כ יש כאן איסור לאו דבל יראה אם לא יחזור ולכן צריך לחזור ואינו נפטר משום עוסק במצוה פטור מהמצוה ואף שיכול לבטלו בליבו ולא יעבור בלאו דבל יראה מ"מ השתא דתיקון רבנן שלא מועיל ביטול לחודיה וצריך נמי לבער נמצא שמדרבנן עובר בלאו דבל יראה דכל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקון. ולדעת רש"י ריש פסחים שהא דצריך לבער ולבדוק הוא משום איסור בל יראה וביאר הר"ן שמדרבנן לא מהני ביטול משום שחיישינן שמא לא יבטלנו בלב שלם א"כ אם לא יבער יעבור מדרבנן באיסור בל יראה אבל לדעת התוס' שהטעם שתיקנו רבנן בדיקה ולא סגי בביטול הוא מחשש שמא יבוא לאוכלו מסתבר שבאם לא בדק וביער רק ביטל לא יעבור באיסור בל יראה מדרבנן אבל מ"מ יעבור בגדר איסור לאו משום חשש שמא יבוא לאכול ולכן מדרבנן אין העסק במצוה אחרת פוטרו מלבדוק ולבער שהחויב בדיקה הוא מדרבנן גדר של איסור ולא של מצוה אכן גם לדעת הסוברים שאין עוברים בבל יראה משש שעות אלא רק מליל ט"ו ג"כ אפשר לפרש המשנה שאירי שבאם לא יחזור כעת לפני שימול לא יספיק לחזור עד הלילה ונמצא שיעבור בבל יראה ולכן אין העסק פוטרו ואין פירוש זה דוחק שהרי בע"כ איירי שנזכר לפני שעה שישית שיכול לבטל וא"כ למה יחזור הא עדיין אין עליו מצות תשביתו כלל. אלא ע"כ שאירי שבאם לא יחזור כעת לא יספיק לבוא לפני חצות ואף אנו נאמר שאירי באופן שלא יספיק לחזור עד הלילה ויעבור בבל יראה אבל משום מצות תשביתו לחוד אינו צריך לחזור משום שעוסק במצוה פטור מהמצוה עכ"פ חזינן שלא אפילו כשעוברו בשב ואל תעשה ג"כ אינו נפטר ממנו ולפי"ז צריך לפרש גם מה דאיתא בהמשך המשנה שם בפסחים מט, שמי שיצא מירושלים וגזכר שיש בידו בשר קודש אם עבר צופים שורפו במקומו אם לאו, אם יש בידו כזית חזר ושורפו במקומו ע"כ. וקשה למה לא יפטר מלחזור משום שעוסק במצוה פטור ממצוה וצריך לומר שאינו חזר למה שכתוב ברישא שהלך למול את בנו אלא שהולך לדבר הרשות אבל אם הולך לדבר מצוה באמת פטור וכך נראה מרמב"ם פי"ט ה"ח שהביא דין זה שיצא מירושלים וכו' ולא הזכיר כלל שהולך לדבר מצוה ואילו דין הראשון של המשנה הביא הרמב"ם במקום אחר בהלכות חמץ ומצה שמע מינה שהדין של בשר קודש איירי שאינו הולך לדבר מצוה אכן ממה שפסק המג"א בסימן תמד סק"א וז"ל ומשמע דאם הוא מתחלת שעה שישית ולמעלה שאינה ברשותו לבטל יחזור מיד וכ"מ מרמב"ם משום דהאי עשה והאי עשה ועשה דתשביתו חמיר טפי שכל שעתא עובר עליו משא"כ מילה ואינך וכו', עכ"ל. הנה דברי המג"א ברור מללו שגם בגלל עשה דתשביתו צריך לחזור ויחזור הקושיא שיפטר מטעם עוסק במצוה פטור ממצוה. אמנם יש לתרץ דס"ל להמג"א שמצות תשביתו אינה מצות עשה לבער חמץ אלא שהוא איסור עשה דהיינו שמי שיש לו חמץ עובר בעשה ולמי שסובר שתשביתו הוא בשרפה קשה לומר כך שאם כן למאי צריך שריפה דוקא אבל לרבנן הסוברים שביעור חמץ בכל דבר אליביהו אפשר לומר שתשביתו הוא איסור עשה. ודומה לזה כתב בספר

ר"ח הלוי בהלכות חמץ ומצה עיי"ש) וא"כ אם הוא איסור עשה תו לא אמרינן שעוסק במצה אחרת יפטר מאיסור עשה ודמיא ללאו. תדע שע"כ צריך לפרש כך במג"א שכתב שמצות תשבתו חמיר טפי ממצות מילה שעוברים כל שעה וקשה מהיכן מקור לחלק בין מצות מילה לתשבתו למה נאמר בתשבתו שעובר כל שעה ואילו מילה אינו עובר כל שעה ובפרט מילה שלא בזמנה. וכבר נתקשו בדברי המג"א המחצית השקל ועוד אחרונים. אכן לפי דרכנו ניהא שתשבתו שאינו אלא איסור עשה בודאי עוברים כל רגע ורגע כשאר איסורים וכאיסור בל יראה אבל מצות מילה אם מקיים לבסוף נמצא שלא עבר ונראה שזה כוונת המ"ב בתירוצו על המג"א וז"ל בסימן תמד בשער הציון סקכ"ד ועיין באחרונים שגימגמו בדבריו וכו' וגם במילה שלא בזמנה שחיובה כל רגע ורגע מ"מ אינו דומה לעשה של תשבתו דלענין חמץ דכתיב אך ביום הראשון תשבתו ילפינן מיניה שאסור להיות חמץ בבית ישראל מחצות היום של ער"פ עד כלות ז' ימי הפסח וכשמבטל יום אחד מצוה זו שוב אי אפשר לתקן אותו יום והוי חיסרון שלא יוכל להימנות משא"כ במילה סוף סוף ימול אותו ולא חיסר אלא מה שמשהה מלקיים וכו' עכ"ל. והמעין בדבריו יראה שזה כוונתו שעשה של תשבתו אינו אלא איסור עשה וכדומה לבל יראה ובוז מובן מה שאין מצוה אחרת פוטרתו. והנה מכל זה נראה ברור שאין בלאוין נפטרים מחמת עוסק במצוה ואפילו לאוין שאין בהם מעשה ודלא כפרי מגדים שאונן פטור מאיסור בל יראה. ואולי להפרי מגדים פטור אונן הוא מטעם נוסף יותר מטעם של עוסק במצוה פטור ממצוה וכדדרשינן בירושלמי שהביאו תוס' ריש פרק מי שמתו שדרשינן כל ימי חייו בזמן שאתה עוסק בחיים ולא בזמן שאתה עוסק במתים ומטעם זה פטור מלעסוק במצות אפילו באיסורי לאוין כל זמן שהלאו צריך עיסוק (אכן מהפמ"ג שם בפתיחה כוללת ח"ב משמע שהפטור של אונן הוא מטעם עוסק במצוה עיי"ש). אכן לפי זה הדרא קושיא מפרוטה דרב יוסף כשעוסק במצוה ואף שיש לאו שלא תקפוץ ולפי דרך התוס' כתובות דף מט שהבאנו לעיל. ומצאתי קושיא זו שם בבית יעקב ונשאר בצ"ע. ויש ליישב קצת שנפרש בדברי התוס' שכתבו שמהאי טעמא כופין על הצדקה משום שיש בו שני לאוין לא תקפוץ ולא תאמץ ונפרש בדבריהם שלא כהפלאה שפירש שרק בשני לאוין כופין אבל בלאו אחד אין כופין משום שהלאו מינתיק לעשה אלא נפרש דבריהם שלא דווקא שני לאוין הוא הדין לאו אחד והא שתפסו שני לאוין האמת כתבו שיש שני לאוין אבל עיקר תירוצם אינו אלא משום שיש גם לאו. והתוס' גם כן מודים בסברת הרמב"ן שמקום שיש לאו שבא לחזק העשה אם פטור מעשה כגון נשים פטורות גם מלאו וכן עוסק במצוה מכיון שפוטר מעשה פטור גם מלאו שבו. אכן כשב"ד כופים לקיים שם אף שעלה עשה אין כופין מטעם שמתן שכרה בצידה וכמו שביארו הראשונים שאם מתן שכרה בצידה זה עצמו עונשו שלא יקבל מתן שכר ולכן אין לכופו בכפיות אחרות אבל כשיש לאו ג"כ אף שבא לחזק העשה מ"מ הרי מחויב גם בעשה אלא שאין כופין עליה מטעם שנתבאר אבל על הלאו לא בא מתן שכרה בצידה אלא אדרבא כתבה תורה לאו כדי שיכופו על זה.

היוצא מכל זה שבמקום שיש לאו אין פטור מטעם עוסק במצוה ולכן

לעזוב גוסס כדי לספל בחולה / הרב זלמן נחמיה גולדברג קצה

כשעוסק בהצלת אדם בחיי שעה והזדמן לו אפשרות הצלה של אדם אחר שיכול להצילו לחיים גמורים חייב לעזוב הצלת חיי-שעה ולעסוק בהצלת חיים גמורים. אכן לפי זה קשה מה נתקשה הגמ' למאי צריך קרא דלא תעמוד על דם רעך תיפוק ליה מהשבות לו לרבות השבת גופו. והשתא לפי דרכנו קרא הא שפיר איצטריך קרא דלא תעמוד דאילו מדין השבת אבדה היינו פוטרם מלהציל חברו כשעוסק במצוה אחרת מטעם עוסק במצוה פטור ממצוה אחרת אבל השתא דאיכא לאו דלא תעמוד איתחדיש שגם בעוסק במצוה אחרת חייב בהצלת חברו.

לכן נראה לתרץ שגם אם לא כתוב לא תעמוד רק מצות השבת גופו ג"כ היינו יודעים שאין עוסק במצוה פוטר ממצות הצלת גופו מטעם אחר והוא שהרי זה שהצלת נפשות דוחה איסורים למדנו ביומא מפסוקים אחרים והם וחי בהם ולא שימות בהם. נמצא שהצלת נפשות דוחה איסורים ידעינן ומה שצריך עוד פסוק שלא תעמוד על דם רעך הוא לומר שיש חיוב הצלת חברו שאילו מפסוק וחי בהם ידעינן רק שאדם עצמו יכול לעבור איסורים במקום פיקוח נפש ואולי גם חברו מותר לו לעבור איסורים כשרוצה להציל חברו ואמנם אחר שלמדנו שגם חייב אדם להציל חברו בודאי מסתבר שגם עוסק במצוה חייב במצוה זו שסיבת פטור עוסק במצוה מסתבר שטעמו שהוא בגלל שעוסק במצוה זו ואין זה כבוד המצוה לעזוב מצוה זו ולעסוק במצוה אחרת או שנאמר שהתורה לא חייבה כשעוסק במצוה אכן במקום שהתירה התורה לעבור על כל המצות להציל נפש איך נאמר שעוסק במצוה אחרת יפטור ממצוות הצלה הא עוסק במצוה לא עדיף משאר איסורי תורה שנדחים מחמת הצלה אלא שבלי פסוק הייתי אומר שאף כשאחרי מצות הצלת נפש מ"מ אין אדם מחויב בה אבל אחר שראינו שהתורה חייבה ואתה רוצה לפוטרו מחמת עיסוקו במצוה אחרת בודאי שמצוה אחרת לא עדיף משא"כ איסורי תורה. והשתא לפי"ז מיושב שגם אם היה רק מצות והשבות לו לרבות השבת גופו ג"כ הייתי מחייבו כשעוסק במצוה אחרת ומטעם שנתבאר. והשתא לפי זה מיושב גם לשיטת הפרמ"ג שגם לאוין בשב ואל תעשה נפטר אדם כשעוסק במצוה מ"מ ממצות הצלה אינו נפטר. ולפי"ז נמי כשעוסק בהצלת אדם בחיי שעה והזדמן לו הצלת חיים גמורים חייב להציל את החיים הגמורים ומ"מ כשעוסק אדם בהצלת אשה והזדמן לו הצלת איש או שעסק בהצלת ישראל והזדמן כהן ושניהם במצב חיים גמורים או ששניהם חיי שעה נראה שאין ללמוד מכאן שיצטרך לעזוב האשה והישראל ולהציל הכהן שמסתבר שבאם מצילים קודם אשה וישראל אינם עוברים בלאו דלא תעמוד על דם רעך אלא הוא מצוה בעלמא להקדים וכשאר הקדימות המבוארים שם במשנה הוריות וא"כ יתכן שגם אסור לעזוב אותם שמתעסק בהצלתם מדין עוסק במצוה ואין מעבירין על המצוה וצ"ע בזה.

ונחזור לענין שאלתנו שצריך להפסיק מלהתעסק בהצלת האשה שיש לה רק חיי שעה ולהתעסק בהצלת האדם שאפשר להצילו חיים גמורים. אכן נראה שאם אפשר להפסיק את הריאות בזמן שבין כה צריכים להפסיק מעשה מכונה כשצריך להחליף את צינור הניילון שמכניסים לתוך הריאות או מותר להפסיק להתעסק עם חיי השעה כדי להתעסק במי שאפשר להצילו לחיי עולם.